

PAMOKSLAI VAIRINGOSE MATERIJOSE, SAKYTI
AMBROZIEJAUS PABRĖŽOS,

parengė Rita Šepetytė,

Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2020, 816 p.,

ISBN 978-609-411-278-2

Šiomet minint Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos (1771-01-14¹, Večiai – 1849-10-30, Kretinga) 250-ųjų gimimo metinių sukaktį, pirmą kartą spausdinto teksto pavidalu skaitytoją pasiekė ir dar viena šio iškilaus žemaičio rankraštinio paveldo dalis – vienas iš jo įrištų pamokslų rinkinių². Naujasis leidinys išleistas dvigubu pavidalu – jį sudaro knyga ir DVD plokštelė su rankraščio faksimile³. Knyga pavadinta *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambroziejaus Pabrėžos*. Faksimilėje randamas kiek išsamesnis ir visai žemaitiškas paties Pabrėžos sumanytas pavadinimas – *PAMOKSLAY Wayringosy Materijosy Ať roźniu wyitu, iwayriusy laykusy Sakity par Kónyga Ambroziejó Pabreža Tercyjorió Zokana Szweťa Tiewa Prączyszkaus*. Šį leidinį⁴, kaip ir anksčiau publikuotus kitus rankraštinis Pabrėžos darbus – didįjį botanikos veikalą *Tayslós augumyynis*⁵ ir geografijos vadovėlį⁶ – parengė Rita Šepetytė. Atkreiptinas dėmesys, kad šioje knygoje pradėta vienuolinį Pabrėžos vardą

¹ Pastabas dėl gimimo datos žr. Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2: XVIII–XIX amžiai, antrasis (fotografuotas) leidimas, Vilnius: Lietuvos kultūros fondas, [1963] 1990, p. 306.

² Apie Pabrėžos sudarytus jo paties rašytų pamokslų rinkinius, kurių kultūros istorikai skaičiuoja bent 10, žr. Viktoras Gidžiūnas, *Jurgis Ambraziejus Pabrėža*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1994, p. 91–100. Apie į Kretingą sugrįžusį rankraštinių 1822 m. Kretingoje sudarytą Pabrėžos pamokslų rinkinį *KNINGA. Tóreťi sawiewy Kozonius ónt nekóriu Nedielys Dynu yr ónt łabay daug Szwećziu...* žr. Audronė Puišienė, „Į Kretingą sugrįžo Jurgio Pabrėžos pamokslų rinkinio originalas“, in: *Pajūrio naujienos*, 2019-03-15, in: <https://www.pajurionaujienos.com/?act=exp&sid=18238>; Jolanta Klietkutė, „Jurgis Ambraziejus Pabrėža – tobulas kunigiško pašaukimo atspindys“, in: <https://www.bernardinai.lt/jurgis-ambraziejus-pabreza-tobulas-kunigisko-pasaukimo-atspindys>, (2021-02-26).

³ Fotografavo Valentina Kulikauskienė.

⁴ Leidinio rengimą ir išleidimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutartis Nr. S-LIP-18-41).

⁵ Žr. Jurgis Ambraziejus Pabrėža, *Taislius augyminis 1–223; 224–776; 777–860*, parengė Rita Šepetytė (I knygos dalį kartu su Ona Kazūkauskaite), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, 2014, 2015.

⁶ *Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos geografija*, parengė Rita Šepetytė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2019.

rašyti kitaip⁷ – remiantis jo paties valia, atspindinčia rankraščių antraštėse⁸ – *Ambroziejus*.

Didžiąją knygos *Pamokslai vairingose materijose* dalį sudaro pats pamokslų rinkinio perrašas (p. 71–790). Tai 788 puslapiai⁹ Pabrėžos ranka rašyto teksto, apimančio 48 pamokslus (dar žr. p. 798)¹⁰, iš kurių keturi sakyti ne Pabrėžos (žr. p. 794 ir 796). Rankraštį šifravo Šepetytė ir Aurelija Gritėnienė. Prieš perrašo tekstą pateiktos kelios rankraščio nuotraukos – antraštinio ir p. 247, 316, 331, 380, 391, 753, 765 (p. 63–70). Kiti knygos skyriai skirti Pabrėžos teksto skaitymui palengvinti ir (ar) paaiškinti. Dauguma jų parengti Šepetytės. Tai „Pratarmė“ (p. 7–8), straipsnis „Pamokslų vairingose materijose“ kalbos ypatybės“ (p. 36–61), „Rankraščio aprašas“ (p. 791–798), „Parengimo ir rodyklių sudarymo principai“ (p. 799–800), asmenvardžių (p. 801–809), vietovardžių (p. 810–812) ir Šventojo Rašto citatų (p. 813–815) rodyklės. Perrašo išnašose (jų yra net 2120) aptariamos išskirtinumu pasižyminčios (apie išimtis rašoma p. 799) teksto vietos – išbraukimai, taisymai, papildymai ir beveik bet koks Pabrėžos apsirikimas ar nukrypimas nuo jo paties susikurtos žemaitiško rašto sistemos (korektūrų reikšmės nurodytos p. 799–780). Visas teksto skaitymui reikalingas aprašas sukurtas nedaugžodžiaujant, pateikiant skaitytojui reikalingą informaciją minimaliai ir tokiu būdu, kad ji būtų lengvai surandama, bet be reikalo neblaškytų. Tiesa, pradėjus skaityti knygą nuo „Pratarmės“ iš pradžių gali pasirodyti, kad joje apie Pabrėžą ir knygoje skelbiamus jo pamokslus pasakoma per mažai. Bet šis pirmas išpūdis klaidingas. Skaitant į knygą sudėtus pamokslus „Pratarmė“ ir kiti pamokslų supratimui skirti Šepetytės tekstai pradeda atrodyti talentingai talpūs, o informacija juose lengvai randama. Matyt, Pabrėžos pamokslams būdingas išsamumas, visapusiškumas ir logika skaitantįjį pavei-

⁷ Rengėja knygos „Pratarmėje“ trumpai nurodo kaip buvo iki šiol: „[i]š tradicijos Pabrėžos vienuolinis vardas rašomas Ambraziejus. Šią tradiciją pradėjo turbūt Motiejus Valančius [...]“ (p. 7).

⁸ Plg. Pabrėžos asmenvardžius (išretinta mano, – J. P.) kito pamokslų rinkinio antraštyje: *KNINGA. Tõrėti sawiey Kozonius [...] Sakitus rožniusy taykusy, yr õnt rožniu wyitu par Kõnyga Jõrgi Ambroziejõ Pabreža pyrmiaus Kõnyga Swiecka, paskiaus Tercyjoriõ Zokana Szweõta Tiewa Prõnczyszkas [...] Apiprowity i wyina Kninga Metusy 1822. Kretingoy* (rankraštis saugomas in: Kretingos muziejus, b. KM GEK-31449).

⁹ Į perrašą neįtrauktas Pabrėžos sunumeruotuose p. 303–310 esantis, bet ne Pabrėžos ranka rašytas tekstas. Šis ir dar du tekstai randami faksimilėje (žr. p. 303–310, 861–868, faksimilės p. 380r ir 380v). Informacija apie juos pateikiama „Rankraščio apraše“ (p. 797–798).

¹⁰ Gidžiūnas teikia kitokią pamokslų skaičiaus – 61 vnt. – nuorodą (plg. Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 97).

kia ypatingu būdu, o jo tekstus šifruojantį ir aprašantį asmenį – dar stipriau. Todėl nesant galimybės kalbėti ir iš esmės, ir išsamiai (nes knygos apimtis ir taip didelė), pamokslininko teksto pavyzdys skatina kalbėti tik iš esmės, t. y. taupiai – perteikiant tik būtiniausią informaciją.

Akivaizdu, kad rengiant knygą dėmesys buvo sutelktas į tikslų ir korektišką Pabrėžos teksto perteikimą. Knygos išnašose ir vienokius ar kitokius paaiškinimus teikiančiuose skyriuose esančios pastabos skaitytojui padeda greitai prisijaukinti Pabrėžos susikurtą rašybos sistemą ir (ar) rasti reikiamos informacijos apie pamokslą sukūrimo aplinkybes, baigtumo lygį, datavimą¹¹ (p. 794–798). Komentarai išnašose informuoja ne vien apie taisymus (nubraukimus ir papildymus), bet ir apie perrašymo procese išaiškėjusį originalaus teksto neatitikimą numanomoms jo autoriaus ketinimams. Kaip pavyzdį galima imti bet kurį daugiau išnašų turintį puslapį – ten matysis pastabos „turbūt /gal norėta parašyti“, „taip rankraštyje“ ir pan., nurodančios pamokslininko paliktą korektūros klaidą (plg., pavyzdžiui, p. 354–355, 418–419, 456–457 išnašas). Tikėtino paaiškinimo neturinčios vietos gana retos ir priverčiančios skaitytoją sunerimti, kad jis nežino kažko, kas gali būti visiems lengvai suprantama. Pavyzdžiui, tokio pobūdžio mįslę gali užminti be paaiškinimo apie korektūros klaidą iš originalo perkeltas žodis *Prakimu* (-> *Pr{is}akimu*) sakinyje *Tada pri óžlaykima Prakimu wysu, imketies koudydziausys kqtribys* p. [650] 687.

Didžioji dalis atsakymų į klausimus kaip (per)skaityti Pabrėžos tekstą yra pateikta Šepetytės straipsnyje „Pamokslų vairingose materijose“ kalbos ypatybės“. Jame pagrindinis dėmesys skiriamas žemaitiškai užrašytų pamokslų rašybai, fonetikai, kirčiavimui (p. 36–50), morfologijos ir leksikos ypatybėms (p. 50–57), atskirai aptariant ir paskutinio iš rinkinyje esančių, suaukštaitinta kalba parašyto pamokslą *Apey labay dydzia Gyluky to, kataras atsyrandasy Bažniczioty Rimyszkay-Katalykiszkojy. sakitas Drangauskiniey Prususy [...] Metusy 1827 [...]* rašybos, morfologijos ir leksikos kitoniškumą (p. 57–60). Straipsnyje aptariamos rinkinio tekstų rašybos ir kalbos ypa-

¹¹ Kai kurių pamokslų sukūrimo datos Pabrėža nėra pateikęs. Tokiais atvejais numanomas datas Šepetytė nurodo (p. 36, 794, 796, 797) remdamasi Giedriaus Subačiaus studija (žr. Giedrius Subačius, „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, in: *Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, sudarytojai Egidijus Motieka et. al., (ser. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, kn. 8), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 10–113). Joje, įvertinus Pabrėžos žemaitiškai rašytų tekstų visumą, aptariama Pabrėžos rašybos sistemoje atsispindinti požiūris į žemaičių rašybą ir kalbą kaita. Rašybos modelio pakitimai studijos autoriui padėjo nustatyti datavimo neturinčių Pabrėžos tekstų sukūrimo chronologiją.

tybės iliustruojamos gausiais pavyzdžiais, kurie pateikiami su į bendrinę kalbą transponuotais atitikmenimis. Aišku, tikrajam knygos skaitytojui labiausiai rūpės patys Pabrėžos pamokslai, o įvadinis straipsnis reikalingas tik kaip priedas, pažindinantis su Pabrėžos rašybos sistema ir teikiantis informaciją apie kalbines ypatybes tada, kai (jei) to prireikia. Toks skaitytojas (ypač jei jis žemaitis, nors truputį paskaitantis lenkiškai) tikrai pasiges kiek anksčiau kitame Šepetytės parengtame leidinyje parašytų tų poros sakinių, kuriais trumpai perteikiama Pabrėžos susikurtos rašybos sistemos esmė: „[...] parašyta žemaitiškai – gimtąja Pabrėžos tarme. Rašybai Pabrėža vartojo lenkų kalbos raidyno rašmenis pritaikydamas juos tarmės fonetikai“¹².

Kitas įvadinis straipsnis – „Kristocentrizmas kun. Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos pamokslų rinkinyje „Pamokslai vairingose materijose“ (p. 9–35) – skirtas tam tikriems Pabrėžos pamokslų aspektams aptarti. Jame Remigijus Oželis į Pabrėžos pamokslus žvelgia iš dabarties teologo pozicijų, pabrėždamas, kad jie „[d]ėja, nepelnytai ir dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių (didžioji pamokslų dalis nėra išlikusi) [...] nėra išsamiau teologų tyrinėti“ (p. 10). Autorius, nurodęs, kad Pabrėžos pamokslus galima aptarti atsižvelgiant į „įvairias sisteminės teologijos sritis: kristologiją, pneumatologiją, ekleziologiją, sakramentologiją, mariologiją, eschatologiją, fundamentinę, moralinę teologiją ir pan.“ (p. 11), koncentruojasi į „kristocentrizmą kaip krikščioniško skelbimo išeities tašką“ (p. 11). Todėl straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama kristologiniams Pabrėžos pamokslų aspektams, šiek tiek paliečiant ir su tuo susijusią mariologijos temą (p. 28–33) bei eschatologijos ir moralės elementus (p. 15). Remiantis rinkinio pamokslų apžvalga apibendrinant teigiama, kad „tėvo Ambroziejaus pamokslų ruošimas ir jų sakymas [...] turi šiuolaikiškus homiletikos bruožus“ ir kad „pamokslininkas išlaiko žinios kristocentriškumą tiek tiesiogiai pamokslų *tiksluose*, *skelbdamas išgelbėjimą per Jėzų Kristų*, tiek *netiesiogiai perteikdamas Jėzaus Kristaus mokymą* apie Dievą, žmogų, laimę, moralinį gyvenimą, mirtį ir pan.“ (p. 33).

Ir iš tiesų galima pritarti teiginiui, kad Pabrėža savo pamoksluose „išlaiko žinios kristocentriškumą“. Tik dažniausiai tai būna išreikšta ne tiesmukai, bet per kitų temų analizę. Pažiūrėjus iš istorinės perspektyvos, atviroji kristologinės linijos raiška Pabrėžos pamoksluose gali pasirodyti net labai santūri (palyginus juos, pavyzdžiui, su Mikalojaus Daukšos *Postilėje* (1599)

¹² Tai įvadinė knygoje *Jurgio Ambroziejaus Pabrėžos geografija* esančio straipsnio „Rankraščio kalbos ypatybės“ (žr. *op. cit.*, p. 37) dalis.

pateiktais Jakóbo Wujeko pamokslais¹³, ištiesai bylojančiais apie Jėzaus Kristaus pavyzdį, gyvenimą ir mirtį). Pabrėža savo pamoksluose tikėjimo tiesas dėsto susitelkdamas į žmogaus nusidėjimo galimybių lauką, taip pat ir į troškimą ne vien neprაžūti nuodėmių labirinte, bet ir būti išganytu. Bandant lyginti Pabrėžos pamokslus su kitais katalikiškos raštijos, paskelbtos lietuvių kalba, paminklais, tiktų perversti Mikalojaus Daukšos katekizmą (1595)¹⁴ ir Konstantino Sirvydo *Punktus sakymų* (1629¹⁵, 1644¹⁶). Aišku, Pabrėžos pamokslų sąsaja su šiais kūriniiais nėra (nebūtinai yra) tiesioginė, bet juos sieja tam tikras giluminis bendrumas. Tai ne vien teminio turinio bendrumas, pagrindinių svarstomų dalykų akcentų išryškėjimui dažnai pasirenkamas klausimų-atsakymų žanras, loginis ir detalus dėstymas, rėmimasis teologine literatūra ir jos nuorodų pateikimas, bet taip pat ir teksto stilistika bei poetiškumas. Pabrėžos pamokslai taip pat įtaigūs, todėl jie vertintini kaip pratęsiantys tradiciją, bet kartu ir kaip modernūs. Taip jie atrodo žiūrint ir istoriškai, ir iš dabarties perspektyvos. Jie vis dar aktualūs. Pabrėžos pamokslų skaitymas leidžia pagilinti katechezės žinias, užpildyti katalikybės istorijos pradmenų spragas, suprasti XIX a. pradžios Žemaičių vyskupijos gyventojų realiąsias ir dvasinės plotmės aktualijas. Pabrėžos pamokslų tekstas leidžia suvokti, kiek ir kuo mes nutolome nuo to laikmečio žmogaus problematikos ir kuo mes esame ir būsime visada tapatūs. Potencialūs nuosavo nuodėmingumo lygmenys laikui bėgant nesikeičia. Keičiasi tik mums priimtino nuodėmių, ypač rimtų, mirtinų (kaip pasakytų Pabrėža, „smertelnais griekais“ laikytinų), gilumo ir apimties supratimas. Dabartiniame mūsų suvokime rimtų nuodėmių laukas siauresnis.

Pabrėžos pamokslus įdomu ir naudinga skaityti. Aišku, kad paskelbtasis leidinys paskatins naujus su šio rinkinio pamokslų teminio turinio savitumu, kalba ir iškalba susijusius tyrimus. Bet šis leidinys svarbus ne vien

¹³ Žr. Mikalojaus Daukšos 1599 metų *POSTILĖ ir jos šaltiniai*, parengė Jonas Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000.

¹⁴ Žr. [Mikalojus Daukša], *KATHECHISMAS ir Trumpas Budas Pasifákimo*, in: Mikalojaus Daukšos 1595 metų *Katekizmas*, parengė Vida Jakštienė, Jonas Palionis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995; Mikalojus Daukša, *Katekizmas*, 1595, elektroninį tekstą rengė Mindaugas Šinkūnas, Vilnius, 2006, in: <http://seniejirastai.lki.lt/db.php?source=1>.

¹⁵ Konstantinas Sirvydas, *Punktai Sakymų nuo Advento iki Gavėnios: Kritinis leidimas* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań od Adventu do Postu: Wydanie krytyczne*, parengė Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.

¹⁶ Konstantinas Sirvydas, *Punktai Sakymų Gavėniai: Kritinis leidimas* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań na Wielki Post: Wydanie krytyczne*, parengė Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.

kultūros istorijos požiūriu. Tai dabartinio gyvenimo aktualijoms atliepanti dvasinė literatūra. Aišku, jos skaitytojų kiekį mažina tai, kad tai žemaitiškai ir specifine rašybos maniera parašytas kūrinys. Pabrėža nėra lengvai išverčiamas į bendrinę lietuvių kalbą. Paprasto vertimo į bendrinę kalbą pateikimo atveju Pabrėžos tekstas akimirksniu netenka žavesio. Tai matyti ir jau minėtame įvadiniam Oželio straipsnyje, kuriame pamokslų citatų vertimai pateikiami vietoj tikėtinų originalo atkarpų – pastarosios nukeliamos į išnašas (plg. p. 16–18, 20–32). Pabrėžos kalbos žavesį skelbiant jo darbus platesnei auditorijai yra pasisekę išsaugoti tik čia jau daug kartų minėtai Šepetytei. Publikuodama Pabrėžos *Pamokslą apei Šeštą Prisakymą Dievo*¹⁷ ji pasirinko tarpinį perrašymo būdą – „tekstas iš dalies transliteruotas, iš dalies transponuotas remiantis žemaičių kretingiškių garsų atliepimais bendrinės lietuvių kalbos garsams“¹⁸. Tokia perrašo metodika leido pateikti sudabartintam rašto modeliui ir bendrinei kalbai artimesnę Pabrėžos teksto versiją išsaugant pamokslininko kalbėjimo stiliaus unikalumą. Tai svarbu prisiminti galvojant apie Pabrėžos teksto pateikimo būdus tiriamuosiuose darbuose, nes paprastas vertimas į bendrinę kalbą gali sunaikinti cituojamos teksto atkarpos poetiškumą, o vien savitai žemaitiškai pabrėžiškai užrašytas originalas – susiaurinti suprantančiųjų ratą.

Rengėjos Ritos Šepetytės kompetencija, susijusia su Pabrėžos tekstų šifravimu, analize, originalo lygmens ar populiariuoju pateikimu svarbu ne vien pagirti, bet ir įsidėmėti. Nepriekaištingai parengtas leidinys *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambroziejaus Pabrėžos* (kaip ir ankstesni jos parengti šio autoriaus darbų skelbiniai) leidžia tikėtis, kad ir kitiems rankraštiniais Pabrėžos pamokslų rinkiniams pasiseks sulaukti spausdinimo dienos. Jei rengėjai užtektų noro ir pasiryžimo ateities kūrybinio darbo planus susieti su kitų Pabrėžos pamokslų rinkinių parengimu spaudai ir galbūt rasti tam keletą pagalbinių, jei paramą tokių leidinių rengimui ir leidybai teikiančios institucijos ir jas atstovaujantys asmenys išreikštų tam pritarimą, būtų galima didžiuotis ne vien faktais, kad Pabrėžos pamokslų rinkiniai yra saugomi Kretingos muziejuje ar Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne. Būtų galima juos imti ir skaityti.

Jūratė Pajėdienė

¹⁷ Žr. Jurgis Ambroziejus Pabrėža, „Pamokslas apei Šeštą Prisakymą Dievo“, parengė Ritutė Šepetytė, in: *Baltos lankos*, Vilnius, 1996, Nr. 7, p. 134–157 (perrašas parengtas iš rankraščio, saugomo Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, b. F-9 3360, p. 541–556).

¹⁸ *Ibid.*, p. 134.